

نظریهٔ جامعه‌شناسی در دوران معاصر

تالیف جورج ریتزر

ترجمهٔ محسن ثلاثی

فهرست

بخش اول — مقدمه

۱

فصل یکم

۳

زمینه تاریخی نظریه جامعه‌شناسی: نخستین سالها

۵

نقش نیروهای اجتماعی در تحول نظریه جامعه‌شناسی

۵

انقلاب‌های سیاسی

۷

انقلاب صنعتی و پیدایش سرمایه‌داری

۸

پیدایش سوسیالیسم

۱۰

دگرگونی مذهبی

۱۰

رشد علم

۱۱

نقش نیروهای فکری در پیدایش نظریه جامعه‌شناسی

۱۱

روشن‌اندیشی و بنیانگذاری جامعه‌شناسی در فرانسه

۲۴

کارل مارکس و تحول جامعه‌شناسی آلمانی

۴۳

خاستگاه‌های جامعه‌شناسی بریتانیایی

۴۹

جامعه‌شناسی ایتالیایی پارتو و موسکا

۵۱

تحولات در مارکسیسم اروپایی در اواخر سده نوزدهم و اوایل سده بیستم

فصل دوم

۶۰

زمینه تاریخی نظریه جامعه‌شناسی در سالهای بعد

۶۱

نظریه جامعه‌شناختی اولیه آمریکا

۶۱

موضع سیاسی جامعه‌شناسی اولیه آمریکا

۶۲

دگرگونی اجتماعی، جریانهای فکری و جامعه‌شناسی اولیه آمریکا

۶۸

مکتب شیکاگو

۷۵

نظریه جامعه‌شناسی در نیمه نخست سده بیستم

۷۵

طلوع هاروارد، اتحادیه آبی و کارکردگرایی ساختاری

۶۱۳	تلفیق کنش و نظام به وسیله جیمز کلمن
۶۱۵	تلفیق انسان‌گرایی و ساختارگرایی
۶۱۶	به سوی یک نظریه تبادل تلفیقی‌تر
۶۱۸	نظریه ساختاری کنش
۶۲۰	«فردگرایی روش‌شناختی» ریمون بودون
۶۲۱	نتیجه‌گیریها

فصل یازدهم

۶۲۴	فرانظریه و یک طرح فرانظری برای تحلیل نظریه جامعه‌شناسی
۶۲۵	فرانظریه
۶۲۷	انواع فرانظریه
۶۳۰	افکار تامس کون
۶۳۲	جامعه‌شناسی به عنوان یک علم چندانگاره‌ای
۶۳۴	انگاره‌های عمده جامعه‌شناختی
۶۳۶	به سوی یک انگاره جامعه‌شناختی تلفیقی‌تر
۶۳۷	سطح‌های واقعیت اجتماعی: مروری بر آثار جامعه‌شناختی
۶۴۲	سطح‌های واقعیت اجتماعی: یک الگو

فصل دوازدهم

تلفیق عاملیت و ساختار

۶۵۵	مقدمه
۶۵۸	نمونه‌های عمده تلفیق عاملیت و ساختار
۶۵۸	آنتونی گیدنز: نظریه ساختاربندی
۶۶۷	مارگارت آرچر: فرهنگ و عاملیت
۶۷۲	چکیده‌ای از زندگینامه آنتونی گیدنز
۶۷۳	پیر بوردیو: ساختمان ذهنی و زمینه
۶۷۶	چکیده‌ای از زندگینامه پیر بوردیو

فصل نهم تحوالات اخیر در نظریه جامعه‌شناسی

۵۲۷	نظریه کنش
۵۲۸	نظریه کنش پارسونز
۵۲۹	اشکالات نظریه کنش پارسونز
۵۳۲	کارهای اخیر در نظریه کنش
۵۳۶	نظریه نظامها
۵۴۱	انتقادهایی از نظریه نظامها
۵۴۳	ساختارگرایی
۵۴۳	ریشه‌های زبان‌شناختی
۵۴۴	ساختارگرایی انسان‌شناختی: کلود لوی اشتراوس
۵۴۹	مارکسیسم ساختاری
۵۵۲	انواع ساختارگرایی جامعه‌شناختی
۵۵۵	مابعدساختارگرایی: افکار میشل فوکو
۵۶۶	نظریه ساختاری
۵۶۹	نظریه ساختاری پیتر بلاو
۵۷۴	نظریه شبکه
۵۷۹	جامعه‌شناسی وجودی
۵۸۲	وجودگرایی و پدیده‌شناسی
۵۸۴	علاقه اصلی
۵۸۵	چشم‌اندازهای آینده

فصل دهم

پیدایش یک مسأله اصلی در نظریه جامعه‌شناسی معاصر

۵۹۶	پیوند خرد و کلان: پیدایش یک مسأله نظری اصلی
۵۹۹	نظریه ساختاربندی آنتونی گیدنز
۶۰۰	تلفیق نظریه کنش و شبکه به وسیله یورگن هابرماس
۶۰۴	جامعه‌شناسی چندبعدی چفری الگزنبر
۶۰۵	بنیادهای خرد جامعه‌شناسی کلان
۶۰۸	رهیافت مبتنی بر گزینش معقول در مورد روابط خرد و کلان
۶۱۰	سمپوزیوم سال ۱۹۷۹ درباره آگاهی، کنش انسانی و ساختار
۶۱۱	سمپوزیومهای سال ۱۹۸۳ درباره تحلیل جامعه‌شناسی خرد و کلان
۶۱۲	

۸۶۳	نقدها و راه حل های بالقوه
۸۶۵	نظریه های انتقادی در باره نژاد و نژاد پرستی
۸۷۲	نظریه کنشگر - شبکه، پسانسان گرایی، پساجامعه گرایی
۸۸۲	نظریه عملکرد
۸۸۶	چکیده
۸۸۸	پرسش ها و پاسخ ها
۸۹۵	واژه نامه انگلیسی به فارسی
۹۱۰	واژه نامه فارسی به انگلیسی
۹۲۵	نمایه (فهرست نام ها و کتاب ها)
۹۳۵	کتابنامه

فصل یکم

زمینه تاریخی نظریه جامعه‌شناسی: نخستین سالها

نقش نیروهای اجتماعی در تحول نظریه جامعه‌شناسی

انقلاب‌های سیاسی

انقلاب صنعتی و پیدایش سرمایه‌داری

پیدایش سوسیالیسم

دگرگونی مذهبی

رشد علم

نقش نیروهای فکری در پیدایش نظریه جامعه‌شناسی

روشن‌اندیشی و بنیانگذاری جامعه‌شناسی در فرانسه

کارل مارکس و تحول جامعه‌شناسی آلمانی

خاستگاه‌های جامعه‌شناسی بریتانیایی

جامعه‌شناسی ایتالیایی: پارتو و موسکا

تحولات در مارکسیسم اروپایی در اواخر سده نوزدهم و اوایل سده بیستم

موضوع این کتاب، نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر است که بیشتر به نظریه‌هایی اختصاص دارد که کاملاً جا افتاده‌اند و امروزه نیز همچنان مطرح می‌باشند و نیز نظریه‌هایی که دارند جایشان را باز می‌کنند. به هر روی، فهم درست نظریه‌های امروزی مستلزم قدری آشنایی با تاریخ نظریه جامعه‌شناسی است. برای همین، در این فصل و فصل بعدی به بازنگری نظریه‌ها و نظریه‌پردازان عمده در تاریخ جامعه‌شناسی خواهیم پرداخت.

گرچه افکار جامعه‌شناختی را تا تاریخ اولیه بشر می‌توان ردیابی کرد، اما جامعه‌شناسی به عنوان یک رشته علمی متمایز، عمری چندان بیشتر از یک قرن ندارد. بدین سان، گرچه مباحثی که در دو فصل نخستین این کتاب مطرح می‌شوند به دوران معاصر ارتباط ندارند، اما نمی‌شود گفت که به تاریخ قدیم تعلق دارند. از یک دیدگاه وسیع، همه نظریه‌های جامعه‌شناختی در واقع جنبه‌ای به نسبت نوین دارند. مباحث این دو فصل از یک جنبه دیگر نیز معاصر به شمار می‌آیند، زیرا نظریه‌ها و

نظریه‌پردازانی که در اینجا مورد بحث قرار می‌گیرند، بیشتر آنهایی‌اند که امروزه نیز همچنان مطرح می‌باشند. برای مثال، افکار اندیشمندان بزرگی چون ماکس وبر، کارل مارکس و امیل دورکیم هنوز سودمندند و بسیار از آنها استفاده می‌شود، گرچه بیشتر آنها نخستین بار در سده نوزدهم و در آغاز سده بیستم ساخته و پرداخته شدند.

در ضمن، به‌چکیده‌ای از تاریخ نظریه جامعه‌شناسی نیاز داریم، زیرا بسیاری از نظریه‌های معاصر از مدتها پیش مطرح بوده‌اند و برای فهم آنها باید ریشه‌های اولیه و زمینه تاریخی نشوونماییشان را بازشناسیم. به همین علت، در این دو فصل، نخست با نظریه‌هایی روبرو می‌شویم که در سراسر این کتاب توجه ما را به خود جلب خواهند کرد. هرچند برای اصطلاح نظریه جامعه‌شناسی تعاریف گوناگونی وجود دارد، اما در این کتاب به همین تعریف ساده اکتفاء می‌کنیم که نظریه جامعه‌شناسی نظام دامن‌گسترده‌ای از افکار است که با مهم‌ترین قضایای مربوط به زندگی اجتماعی سروکار دارد.

این تعریف با تعاریف رسمی «علمی» که غالباً در کتابهای درسی نظریه‌ها آورده می‌شوند آشکارا مغایرت دارد. برابر با تعریف رسمی، نظریه به یک رشته قضایای مرتبطی اطلاق می‌شود که زمینه را برای تنظیم دانش و تبیین و پیش‌بینی زندگی اجتماعی و ایجاد فرضیه‌های تحقیقی نوین فراهم می‌سازند (فایا، ۱۹۸۶، ص ۱۳۴). گرچه یک چنین تعریف جاذبه‌هایی برای خود دارد، اما بسیاری از افکاری که در این کتاب مطرح می‌شوند، به سادگی تحت این تعریف در نمی‌آیند. به سخن دیگر، بیشتر نظامهای فکری جامعه‌شناختی از یک یا چند عنصر نظریه رسمی برخوردار نیستند، اما با این همه اکثر جامعه‌شناسان این نظامهای فکری را نظریه به‌شمار آورده‌اند.

در این کتاب، تأکید ما بر مهم‌ترین آثار جامعه‌شناسان و یا بر کارهایی است که در رشته‌های دیگر انجام گرفته اما در جامعه‌شناسی مهم تلقی گشته‌اند. به بیان روشنتر، این کتاب با آن «افکار بزرگ» در جامعه‌شناسی سروکار دارد که از بوتۀ آزمون زمان موفق بیرون آمده (یا بخت آن‌را دارند) و نیز آن نظامهای فکری که به قضایای عمده و پهن دامنه اجتماعی می‌پردازند.^۱

ارائه تاریخ نظریه جامعه‌شناسی گرچه کار سترگی است، اما از آنجا که تنها دو فصل (فصل یک و دو) را به این کار اختصاص داده‌ایم، باید گفت آنچه را که در این کتاب ارائه می‌دهیم، در واقع چیزی جز یک طرح تاریخی بسیار مفید و مختصر نیست.^۲ هدف ما این است مبنایی تاریخی در اختیار دانشجویان قرار دهیم که بحثهای بعدی را بتوان بر

۱. در این کتاب، طرح فراجامه‌شناختی مفصلی نیز وجود دارد که مبنای فصلهای یک و دو و نیز کل کتاب به‌شمار می‌آید. چکیده این طرح در فصل پیوست پایان کتاب آورده شده است.

۲. برای مطالعه مفصلتر طرح تاریخی، نگاه کنید به پرژوی ساکی (۱۹۷۹).

پایه آن استوار کرد، به گونه‌ای که خواننده هنگام مطالعه فصلهای بعدی که به نظریه‌ها و نظریه‌پردازان خاص اختصاص دارند، بتواند به این دو فصل کلی بازگردد و موضوعها را در زمینه تاریخی آنها قرار دهد. (شکل ۱-۱ نمودار طرحواره‌ای از تاریخ مورد بحث در این فصل را به دست می‌دهد). بازخوانی این فصل بعد از خواندن سراسر کتاب نیز خالی از فایده نیست. فهم بسیاری از مباحثی که در این فصول مطرح می‌شوند، از طریق این بازخوانی آسانتر خواهد شد.

به راستی که نمی‌توان تاریخ آغاز گرفتن نظریه جامعه‌شناسی را به آسانی تعیین کرد. انسانها از همان آغاز تاریخ پیوسته به زندگی اجتماعی می‌اندیشیده و نظریه‌هایی درباره آن می‌پرورانده‌اند. اما در اینجا ما به دوران تاریخی آغازین یونان و رم و حتی به قرون وسطی بازمی‌گردیم. این برای آن نیست که آدمها در این دوران تاریخی افکار جامعه‌شناختی در سر نداشتند، بلکه برای آن است که پهنه زمانی محدودی را برای کار خود برگزیدیم؛ زیرا در غیراین صورت می‌بایست وقت زیادی را صرف افکار معدودی کنیم که با جامعه‌شناسی نوین کم‌وبیش ارتباط دارند. به هر روی، هیچیک از اندیشمندان وابسته به این دوران خودشان را جامعه‌شناس نمی‌دانستند و امروزه نیز کمتر کسانی آنها را جامعه‌شناس می‌انگارند. (برای آگاهی از یک مورد استثنایی، به چکیده زندگینامه ابن خلدون نگاه کنید). تنها در میانه و اواخر سده نوزدهم اندیشمندانی را می‌یابیم که می‌توان آنها را آشکارا به عنوان جامعه‌شناس بازشناخت. اینها همان اندیشمندان جامعه‌شناسی اند که به آنها خواهیم پرداخت و بحثمان را با بررسی آن نیروهای اجتماعی و فکری آغاز می‌کنیم که به افکار آنها شکل دادند.

نقش نیروهای اجتماعی در تحول نظریه جامعه‌شناسی

همه حوزه‌های فکری عمیقاً تحت تأثیر زمینه‌های اجتماعیشان شکل گرفته‌اند. این امر به ویژه در مورد جامعه‌شناسی صدق دارد که نه تنها از همین زمینه برخاسته بلکه خود همین زمینه اجتماعی موضوع بررسی بنیادی آنرا تشکیل می‌دهد. در اینجا بر تعدادی از مهمترین اوضاع اجتماعی سده نوزدهم و اوایل سده بیستم که بر تحول جامعه‌شناسی بیشترین اهمیت را داشتند، به اختصار تأکید می‌ورزیم. ضمن این بحث از فرصت استفاده کرده و مهمترین چهره‌های تاریخ نظریه جامعه‌شناسی را معرفی خواهیم کرد.

انقلابهای سیاسی

یک رشته طولانی از انقلابهای سیاسی، که به دنبال انقلاب فرانسه در ۱۷۸۹ پدیدار شده و در سراسر سده نوزدهم ادامه داشتند، را باید به عنوان مهمترین عامل در پیدایش